

แนวทางการพัฒนาปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา

Guidelines for the development of wisdom according to Buddhist principles

เจ้าอธิการณัฐพงษ์ กิตติสาโร (กันหา)
Chao Atikarn Natthaphong Kitthisaor (Ganha)
สำนักงานเจ้าคณะตำบลระวิง จังหวัดเพชรบูรณ์
Office of Rawing Subdistrict Sangha Header, Phetchabun Province
Email:

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ 1. เพื่อศึกษาความหมายและความสำคัญของการพัฒนาปัญญา และ 2. เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาปัญญาในทางพระพุทธศาสนามีแนวทาง 2 ประการ คือ 1) การพัฒนาปัญญาตามหลักปัญญาวัชรธรรม เริ่มต้นจากการคบหาบัณฑิตผู้มีความรู้ มีความเป็นกัลยาณมิตร ฟังพระสัทธรรมของท่าน ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน แล้วนำมาสิ่งที่ได้เล่าเรียนมานั้นมาพิจารณาอย่างแยกคาง สิ่งไหนเป็นประโยชน์ สิ่งไหนมิใช่ประโยชน์แล้วนำมาใช้ตามความสมควรแห่งธรรม 2) การพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา โดยมีแนวทางคือมรรคอันเป็นทางสายกลางเป็นหนทางให้ผู้ปฏิบัตินั้นได้บรรลุเป้าหมายในชีวิตได้ด้วยตนเอง อันได้แก่ ดำริชอบ เจรจาชอบ ทำงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ เพียรชอบ ระลึกชอบ และตั้งใจชอบ ส่วนอุปสรรคในการพัฒนาปัญญาซึ่งผู้ปฏิบัติควรหลีกเลี่ยงระวังตนไม่ให้ตัวอุปสรรคเกิดขึ้น เพราะจะเป็นตัวขัดขวางไม่ให้เกิดปัญญา ได้แก่ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ นิรวรณ และอโยนิโสมนสิการ

คำสำคัญ : การพัฒนา, ปัญญา, พระพุทธศาสนา

Abstract

This academic article has two objectives: 1. to study the meaning and importance of wisdom development, and 2. to analyze wisdom development according to Buddhism. This is a documentary research. The results of the study found that wisdom development in Buddhism has two approaches: 1) Wisdom development according to the principle of wisdom, starting from associating with scholars who are knowledgeable and have good friends, listening to their Dhamma, studying with determination, and then taking what they have learned and considering it carefully. What is beneficial and what is not beneficial, and applying it according to the appropriateness of Dhamma. 2) Wisdom development according to the principle of the Threefold Learning, namely morality, concentration, and wisdom, with the guideline of the path, which is the middle way, as a way for practitioners to achieve

their goals in life by themselves, namely, right thoughts, right speech, right work, right livelihood, right effort, right mindfulness, and right intention. As for obstacles to wisdom development, which practitioners should avoid and be careful not to let themselves be obstacles because they will be obstacles to wisdom, they are: tanha, conceit, view, hindrances, and irrational contemplation.

Keywords: development, wisdom, Buddhism

บทนำ

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญในการพัฒนาปัญญาเป็นอย่างมาก ดังพุทธพจน์ที่ว่า “แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 15 ข้อ 13 : 13) “ปัญญาเป็นรัตนะของคนทั้งหลาย” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 15 ข้อ 51 : 67) “บุคคลมีความเป็นอยู่ด้วยปัญญา นักปราชญ์ทั้งหลายจึงกล่าวว่ามีชีวิตประเสริฐ” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 15 ข้อ 73 : 80) หลักฐานสำคัญที่แสดงว่า พระพุทธศาสนาสอนมุ่งเน้นปัญญานั้น คือ ฌ เกสปุตติยนิคม ซึ่งมีชนชาวกาลามะอยู่อาศัย มีเจ้าลัทธิทั้งหลายเดินทางผ่านมาและแนะนำสั่งสอนยกย่องเชิดชูว่า พวกตนสอนถูกต้อง ส่วนผู้อื่นสอนผิด จนทำให้ชาวกาลามะเหล่านั้น เกิดความลังเลสงสัย ไม่รู้ว่าจะเชื่อใครดี ต่อมาได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสหลักแห่งความเชื่อ 10 ประการ ให้ชาวกาลามะฟัง ในบางลัทธิบางศาสนาสอนชี้แนะให้ผู้นับถือต้องเชื่อทุกอย่าง ถ้าไม่เชื่อเป็นบาป แต่ในทางพระพุทธศาสนา สอนเน้นที่เหตุและผล การเชื่อแบบง่ายๆ เชื่อแบบไร้เหตุผลไม่ได้ทำให้เกิดปัญญา ศรัทธาต้องไปคู่กับปัญญาเสมอจึงจะถูกต้องสมบูรณ์ที่สุด

ดังนั้น ปัญญาจึงมีความสำคัญมากเพราะปัญญาเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะนำไปสู่การบรรลุธรรม กล่าวคือ ปัญญาเป็นส่วนหนึ่งของแนวทางการดำเนินชีวิตเพื่อให้เห็นความจริงหรือสัจธรรม (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 18 ข้อ 146 : 179) หากไม่มีองค์ความรู้เรื่องปัญญา การที่จะพิจารณาให้สามารถเข้าถึงสิ่งมีชีวิตและสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวกับโลกย่อมเป็นไปได้ยาก เมื่อเรามององค์ความรู้ในเรื่องของปัญญาแล้วย่อมทำให้เข้าใจเรื่องปัญญาในพระพุทธศาสนา แต่การจะนำองค์ความรู้เรื่องปัญญานั้นไปใช้ประโยชน์จะต้องเข้าใจด้วยการพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาเป็นเช่นไร การมุ่งสนใจในเรื่องนี้ควรเริ่มจากประเด็นความหมายของการพัฒนาปัญญาก่อนว่า พระพุทธศาสนาให้ความหมายไว้หรือไม่ และเมื่อพิจารณาในเบื้องต้น จะเห็นได้ว่าความหมายของคำว่า “การพัฒนาปัญญา” ไม่ปรากฏอย่างชัดเจน ดังนั้นในการค้นหาคำตอบจำเป็นต้องมุ่งนำความรู้ในเรื่องความหมายของปัญญาที่จะสามารถค้นพบก่อนมาเป็นฐานความรู้เพื่อไปเชื่อมโยงเข้ากับความหมายของคำว่า “พัฒนา” หมายถึง “ทำให้เจริญ” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546 : 779)

การเข้าใจความหมายของการพัฒนาปัญญาอย่างสมบูรณ์ยิ่งขึ้นจำเป็นต้องรู้ถึงอุปสรรคในการพัฒนาปัญญาด้วย ซึ่งเรียกว่า ปปัญจธรรม คือ อุปสรรค (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546 : 567) กล่าวโดยอีกนัยหนึ่งคือ สิ่งที่ทำให้การพัฒนาปัญญาไม่เป็นผลสำเร็จหรือดำเนินไปไม่ถึงเป้าหมายที่กำหนดหรือวางแผนไว้ เกิดความเนิ่นช้า ติดขัด จนไม่สามารถบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ใน การค้นหาคำตอบแนวทางการพัฒนาปัญญาจึงเป็นเรื่องที่ทำหายนต่อการศึกษาค้นคว้าเป็นอย่างยิ่ง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความหมายและความสำคัญของการพัฒนาปัญญา
2. เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เอกสารหลักที่ใช้คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 มีวิธีการดำเนินการวิจัยตามกรอบของการศึกษา ดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก รวมถึงอรรถกถาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการพัฒนาปัญญาในหลักพุทธศาสนา พร้อมทั้งศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารและตำราทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง
2. รวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ คือส่วนที่เป็นงานนิพนธ์ต่างๆ ไป รวมทั้งเอกสาร งานวิจัย บทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้
3. นำข้อมูลทั้งหมดมาศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และเขียนงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยปรีक्षाผู้ทรงคุณวุฒิ แล้วปรับปรุงแก้ไขเพื่อความถูกต้อง
4. เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ความหมายและความสำคัญของการพัฒนาปัญญา

ปัญญาเป็นแสงสว่างที่ขุดเยี่ยม แสงสว่างอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็แสงสว่างแห่งดวงจันทร์ แสงสว่างแห่งพระอาทิตย์ แสงสว่างของดวงไฟอื่นๆ เป็นเพียงแสงสว่างที่ส่องให้เห็นได้เฉพาะความมืดในส่วนภายนอกที่เป็นรูปธรรมด้วยตาเนื้อเท่านั้น ส่วนปัญญาคือแสงสว่างภายในจิตใจ สามารถส่องสว่างให้เห็นอรรถ-ธรรม เห็นเหตุ-ผล และเห็นสังขารตามความเป็นจริง สามารถจัดความมืดภายในจิตใจ คือ อวิชชาหรือโมหะได้ ฉะนั้น จึงไม่มีแสงสว่างอื่นใดในโลก ที่จะมาเปรียบเสมอเหมือนด้วยแสงสว่างคือปัญญาดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า บรรดาแสงสว่าง 4 ประการ แสงสว่างแห่งปัญญาเป็นเลิศ ประเสริฐที่สุด (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 15 ข้อ 69 : 14) คือ

- 1) แสงสว่างแห่งพระจันทร์
- 2) แสงสว่างแห่งพระอาทิตย์
- 3) แสงสว่างแห่งไฟ
- 4) แสงสว่างแห่งปัญญา

คำว่า ปัญญา มีความหมายทั้งในด้านวิชาการและพระพุทธศาสนา ซึ่งมีกำให้คำจำกัดความในทางโลกิยะและโลกุตตรที่แตกต่างกันตามบริบทของการใช้งาน และมีความสำคัญของการพัฒนาปัญญาที่มุ่งหวังผลที่แตกต่างกัน ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงความหมายของปัญญาตามทรรศนะของพระพุทธศาสนาและทรรศนะด้านวิชาการ ดังต่อไปนี้ ในพระไตรปิฎกให้ความหมายของปัญญาว่า “ปัญญา คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกเฟ้น ความสอดส่องธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด

ความรู้้อย่างแจ่มแจ้งแก้งความคิดค้น ความใคร่ครวญ” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 29 ข้อ 10 : 54) พระสารีบุตรได้กล่าวว่า “บุคคลรู้ชัด บุคคลรู้ชัด เหตุนั้น จึงเรียกว่า “ผู้มีปัญญา” บุคคลรู้ชัดอะไร คือ รู้ชัดว่า “นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย นี้ทุกข์นิโรธ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา” เหตุนั้น บุคคลรู้ชัด จึงเรียกว่า ผู้มีปัญญา ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็น แจ่มแจ้ง ความรู้ดี ปัญญาเหมือนปลูก ปัญญา ปัญญาอินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศีลตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิ นี้ชื่อว่า ปัญญา พระไตรปิฎกมีพระพุทธรูปที่แสดงให้เห็นถึงปัญญาที่ใช้ในระดับดำรงชีพ ตามพุทธพจน์ที่ว่า “ส่วนวิญญูชนผู้มีปัญญานั้นได้ โภคะแล้ว ย่อมใช้สอยและประกอบกิจการงาน เขาเป็นคนอาจหาญ เลี้ยงดูหมู่ญาติ ไม่ถูกติเตียน ย่อมเข้าถึงแดนสวรรค์” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 15 ข้อ 130 : 157) และตัวอย่างของคำกล่าวที่แสดงให้เห็นถึงปัญญาที่ใช้ในระดับสูงสุดซึ่งเป็นจุดมุ่งเน้นของพระพุทธศาสนา เช่นว่า “เมื่อใดบุคคลพิจารณาด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง...สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์...ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา เมื่อนั้นเขาย่อมเบื่อหน่ายในทุกขนี้ เป็นทางแห่งความหมดจด” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 26 ข้อ 373 : 126) ส่วนตัวอย่างของข้อความที่แสดงให้เห็นว่า ปัญญาทำให้ชีวิตอยู่ในภาวะที่ประเสริฐในมุมมองของพระพุทธศาสนา เช่นว่า บุคคลมีความเป็นอยู่ด้วยปัญญามีชีวิตประเสริฐ คำว่า ปัญญา มีความสำคัญต่อมนุษย์ เพราะถือเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ ถือเป็นเครื่องมือในการจัดการที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา การเรียนรู้ การใช้ชีวิต หากมนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างขาดปัญญาจะทำให้พบกับปัญหาและความทุกข์มากมาย มนุษย์จึงต้องอาศัยปัญญาเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต โดยมีลักษณะสำคัญของกระบวนการดำเนินชีวิตด้วยการพัฒนา ศักยภาพการดำเนินชีวิตให้สามารถอยู่รอดอย่างดีงามมีความสุข (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2550 : 10) มีความเข้าใจในเหตุผล ดี ชั่ว รู้คิด รู้วินิจฉัย และรู้ที่จะจัดการอันใดเป็นประโยชน์มิใช่ประโยชน์

การเรียนรู้ เป็นความหมายหนึ่งของการศึกษาที่จะฝึกตัวเอง พัฒนาชีวิตตนเองให้มีความสามารถที่จะเป็นอยู่ได้อย่างดี ซึ่งชีวิตของมนุษย์นั้นโดยปกติจะสัมพันธ์กับโลกใน 3 ด้านคือ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2544 : 348-351)

1) ด้านพฤติกรรม หมายถึง ความสัมพันธ์กับผู้อื่น เพื่อนมนุษย์ สรรพสัตว์ด้วยตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ

2) ด้านจิตใจ หมายถึง ความสัมพันธ์ในการแสดงออกทางกายและวาจาของตนเองและผู้อื่น

3) ทางด้านปัญญา เป็นการแสดงออกทางด้าน ความเห็น ความเข้าใจ การพิจารณาในเหตุผล ความสัมพันธ์ทั้ง 3 ด้านนี้มีผลต่อเราทุกคนในการดำเนินชีวิต หากขาดปัญญาแล้ว การเป็นอยู่ที่ต้องสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่มีองค์ประกอบ 3 ด้านก็อาจจะนำมาซึ่งความทุกข์ ไม่สามารถควบคุมสติสัมปชัญญะและอารมณ์ได้ “ปัญญาจะเป็นตัวชี้บอทางให้แสงสว่างขยายขอบเขตปรับแก้จิตใจและพฤติกรรมและปลดปล่อยให้หลุดพ้นจากปัญหาหรือทุกข์” ให้เป็นอิสระได้

อานิสงส์ของปัญญาสามารถดังต่อไปนี้ (พระมหาชัยยุทธ กิตติญาโณ (คำแก้ว), 2554 : 73-75)

1) สามารถกำหนดรู้เท่าทัน บรรเทาและกำจัดกิเลสตัณหาต่างๆ ให้เบาบางลงและหมดสิ้นไปได้ในที่สุด ซึ่งข้อนี้เป็นคุณสมบัติเบื้องต้นของผู้มีปัญญาที่เกิดขึ้น ซึ่งจะทำให้อนิสงส์อื่นๆ เกิดขึ้นตามมาเป็นลำดับ เพราะการพัฒนาปัญญาหรือเจริญปัญญานั้นมีจุดมุ่งหมายที่จะกำจัดอวิชชาที่นับว่าเป็นตาข่ายของกิเลสที่ติดตัวบุคคลมาทุกคนอย่างยาวนาน ซึ่งเป็นกิเลสตัวสำคัญที่สุดในการพัฒนามนุษย์ ถ้าสามารถเจริญปัญญาจนรู้แจ้งแทงตลอดอวิชชาให้สิ้นไปได้แล้ว ก็ถือว่าบรรลุจุดมุ่งหมายของการเจริญปัญญา หรือแม้แต่การรู้ในสิ่งที่ไม่รู้อันเป็นความรู้พื้นฐานต่างๆ ไป ก็ยังเป็นประโยชน์แก่มนุษย์อย่างมากมาย เช่น นักศึกษาเรียนรู้ในกระบวนวิชาที่ตนยังไม่เคยรู้มาก่อน พอเรียนรู้มีปัญญาแล้วก็ทำให้เกิดความรู้เข้าใจจนโล่งโปร่งเบาในเรื่องนั้นๆ ซึ่งแต่ก่อนนั้นไม่รู้เรื่องอะไรเลย จึงทำให้หนักใจพลอยให้เป็นกังวลใจไปต่างๆ เป็นต้น

2) การได้บรรลุธรรมชั้นอริยมรรคและอริยผลจนได้รับผลคือ ความสุข ความปลอดภัยโปร่งโล่งใจที่นับเนื่องมาจากจิตที่มีสภาพหลุดพ้น เบาสบายและว่างจากตัวตนที่จะยึดติดถือมั่นต่อไปซึ่งการได้รับผลแห่งอริยผลนั้นพระพุทธโฆสจารย์กล่าวไว้ว่า จะมีได้ใน ระดับ คือ ในระดับของจิตที่บรรลุอริยมรรคที่ดำเนินไปตามแนวปฏิบัติของมรรค (มรรควิธี) เพื่อก้าวต่อไปให้ถึงผล และในระดับของจิตที่บรรลุอริยผลที่ดำเนินไปตามแนวปฏิบัติของผล ซึ่งผลของการบรรลุอริยมรรคและอริยผลนั้นเป็นอนิสงส์ที่ผู้เจริญปัญญาทุกคนปรารถนาที่จะได้บรรลุด้วยกันทั้งสิ้น ทั้งนี้ก็เพื่อให้ตนได้หลุดพ้นจากทุกข์และมีสุขที่แท้จริง

3) การเข้าผลสมบัติที่เป็นการเข้าสมบัติของพระอริยเจ้า หรือสำหรับบุคคลทั่วไปก็เป็นการฉลาดทำให้สังบระงับจากกิเลสต่างๆ เพื่อเป็นการผ่อนคลายความบีบคั้นทั้งปวงให้สงบไปในระดับหนึ่ง แต่สำหรับพระอริยเจ้าแล้ว เพื่อเป็นการพักผ่อนทางด้านร่างกายที่เรียกว่า ภิภุชธรรมสุขวิหาร และเมื่อออกจากสมบัติแล้วก็มีความสะดวก ผ่องใส มีความสุขที่บริสุทธิ์ มีความชุ่มชื้นอ่อนหวานเป็นอย่างยิ่งอยู่ตลอดเวลา ซึ่งอนิสงส์นี้เกิดจากการเจริญปัญญาจนสามารถบรรลุอริยมรรคและอริยผลได้จากการทบทวนเรื่องปัญญาในบทความที่ผ่านมา ประกอบกับพิจารณาความหมายของคำว่า “พัฒนา” ซึ่งหมายถึง ทำให้เจริญ จึงทำให้ทราบได้ว่าการพัฒนาปัญญา คือ การทำให้ความรู้ทั่วความรู้เข้าใจชัดเจน กิริยาที่รู้ชัด และปริชาหยั่งรู้ชัดสามารถเจริญยิ่งขึ้นไป การทำให้ความรู้หรือกิริยา หรือปริชาดังกล่าวสามารถเจริญยิ่งขึ้นไปนั้นจะสามารถจำแนกเห็นถึงเหตุผล สิ่งใดดีสิ่งใดไม่ดี และสิ่งนั้นๆ มีคุณหรือโทษ ประโยชน์หรือมิใช่ประโยชน์ เป็นต้น สามารถจัดการทั้งในระดับการดำรงชีพ ตลอดจนระดับสูงสุดที่มุ่งการพ้นทุกข์อย่างยั่งยืน การทำให้ความรู้หรือกิริยา หรือปริชาดังกล่าวสามารถเจริญจนถึงภาวะการพ้นทุกข์อย่างยั่งยืน นั้นจะพบความจริงของชีวิตเข้าใจความจริงในเรื่องไตรลักษณ์ คือสรรพสิ่งเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์และบังคับไม่ได้ไม่มีตัวตน

คำว่า “การพัฒนาปัญญา” ดังกล่าวของผู้วิจยสอดคล้องกับการให้ความหมายของคำเดียวกันนั้นของพุทธทาสภิกขุที่ว่า การพัฒนาปัญญา หมายถึง การพัฒนาปัญญาที่บริสุทธิ์ ไปตามทำนองคลองธรรม ไปสู่ความรู้แจ้ง จนจิตใจไม่ยึดมั่นในความเป็นตัวเรา “มุ่งเน้นการพัฒนาให้มีมากขึ้นในสิ่งที่น่าพึงปรารถนา โดยมีความสงบสุขเป็นเป้าหมายสูงสุด ไม่ว่าชีวิตในทางฝ่ายวัตถุ ฝ่ายจิตล้วนๆ และฝ่ายสติปัญญา ล้วนต้องพัฒนาไปสู่ภาวะที่น่าพอใจ คือ ความสงบสุขทั้งสิ้น”(พุทธทาสภิกขุ, 2542 : 75) จึงกล่าวได้ว่าปัญญาเป็นสมบัติที่ล้ำค่าที่สุดของมนุษย์ที่ไม่มีใครสามารถแย่งชิงจากกันและกันได้ ไม่สามารถอธิษฐานหรือขอบนบานได้เลย การจะได้มาซึ่งปัญญาจำเป็นต้องฝึกฝนพัฒนาตนเองเท่านั้น

เมื่อได้มาซึ่งปัญญาก็จะสามารถนำพาตนเองไปสู่ความสัจเจริญทั้งในด้านโลกียะ คือ นำมาซึ่งโภคสมบัติและความสุข ด้านโลกุตตระ ก็นำมาซึ่งหนทางอันดับทุกข์หนทางแห่งการบรรลุธรรมอันประเสริฐ ดังนั้นปัญญาจึงมีความสำคัญกับมนุษย์อย่างมาก

2. การพัฒนาปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา

การพัฒนาปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา มีหลายแนวทาง แต่ในงานวิจัยนี้จะนำเสนอเพียง 2 ประการ คือ

1) การพัฒนาปัญญาตามหลักปัญญาวัชระธรรมและการพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขา ซึ่งเป็นแนวทางหลักในพระพุทธศาสนา มีรายละเอียดดังนี้ แนวทางการพัฒนาปัญญาตามหลักปัญญาวัชระธรรม 4 มีอุปการคุณสำหรับมนุษย์ทุกคน เป็นธรรมเครื่องเจริญปัญญา เป็นหลักในการพัฒนาปัญญา ซึ่งสามารถนำไปสู่การบรรลุธรรมขั้นต่างๆ จนถึงขั้นสูงสุด ประกอบด้วย 4 ประการ คือ

- (1) สัมปยุตตสังเสวะ การเสวนาสัตบุรุษ
- (2) สัทธัมมัสสวนะ การฟังคำสอน
- (3) โยนิโสมนสิการ การพิจารณาไตร่ตรองอย่างแยบคาย
- (4) ธัมมานุวัตรปฏิบัติ การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรม 4 ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล...สกทาคามีผล...อนาคามีผล... อรหัตตผล” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 31 ข้อ 3 : 543-545) การพัฒนาปัญญาตามหลักปัญญาวัชระธรรมนี้ แม้ว่าจะได้คบหาสัตบุรุษแล้วตามขั้นตอนที่ผ่านมา แต่หากไม่รู้จักรักษาโอกาสนั้นก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง โดยพยายามฟังคำแนะนำของท่านคนๆ นั้นอาจจะไม่สามารถพัฒนาปัญญาของตนได้ เปรียบได้เหมือนทัพพีกับลิ้นที่ต่างกัน ทัพพีนั้นอยู่ในหม้อแกง แต่ไม่เคยรู้รสแกงเลย หรือคนที่ใกล้บัณฑิตใกล้นักปราชญ์ซึ่งเป็นสัตบุรุษแล้ว แต่ไม่รู้จักรับฟังก็เช่นกัน เหมือนทัพพีที่ไม่รู้รสแกง ลิ้นเท่านั้นที่รู้รสแกง ฉะนั้นจึงควรทำตนเหมือนกับลิ้นที่รู้รสแกง ไม่ใช่ทำตนเหมือนกับทัพพีที่ไม่รู้รสแกง

การฟังธรรมจัดเป็นบุญประการหนึ่ง เพราะทำให้เข้าใจหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าได้ เพราะผู้ที่เป็นสาวกนั้นจำเป็นจะต้องฟังธรรม มิฉะนั้นแล้วก็ไม่มีทางเข้าใจคำสอนของพระพุทธเจ้า และไม่สามารถบรรลุธรรมผลได้ ในสมัยพุทธกาลการเข้าใจพระพุทธศาสนาและการบรรลุธรรมผลส่วนใหญ่แล้วเนื่องมาจากการฟังธรรมเกือบทั้งสิ้น เพราะไม่มีสื่อการฟังอย่างอื่น หนังสือก็มีใช้กันน้อยมาก แต่ตามความเป็นจริงแล้ว การได้รับความรู้จากผู้อื่นมาก็จัดเข้าในการฟังทั้งสิ้น คือ การอ่านหนังสือ การฟังเทป การดูทางโทรทัศน์ ถ้าเกี่ยวกับเรื่องธรรมะแล้วก็เกิดบุญทั้งสิ้น และบุญประเภทนี้รวบรวมเรียกว่า ธัมมัสสวนมัย บุญเกิดจากการฟัง ในปัจจุบันหนังสือทางพระพุทธศาสนาประเภทต่างๆ มีมากขึ้น จึงทำให้เกิดความสะดวกในการทำบุญประเภทนี้ คือบุญเกิดจากการฟังธรรม และบางคนก็ได้รับบุญนี้ทุกวัน เพราะชอบอ่านหนังสือธรรมะ ชอบฟังรายการธรรมะ รายการสวดมนต์ทางวิทยุ หรือจากเทปธรรมะ ถ้าฟังแล้วไม่เข้าใจ ได้แต่ความเลื่อมใสอย่างเดียว เช่น ผู้ที่ไม่รู้ภาษาบาลี ฟังเสียงสวดมนต์หรือฟังสวดอธิษฐานในงานศพไม่รู้ไม่เข้าใจ ได้แต่ความเลื่อมใสอย่างเดียว อย่างนี้ท่านกล่าวว่าได้แต่บุญ ไม่ได้กุศล แต่ถ้าฟังแล้วได้ความรู้ความเข้าใจ ท่านกล่าวว่าได้บุญด้วย ได้กุศลด้วย เพราะกุศลแปลว่า “ความฉลาด” ฉะนั้น บางคนฟังธรรมได้แต่บุญอย่างเดียวไม่ได้กุศล แต่บางคนได้ทั้งบุญได้ทั้งกุศล แต่โดยทั่วไปแล้ว การฟังธรรมได้ทั้งบุญทั้งกุศล จึงมักพูดรวมกันว่า “ได้บุญ” คือ บุญอันเกิดจาก

การฟังธรรม ถ้าหากจะให้ได้ประโยชน์มาก ผู้ฟังจะต้องตั้งใจฟังจริงๆ มุ่งฟังเอาเนื้อหาสาระเพื่อนำไปปฏิบัติและสั่งสอนผู้อื่น จึงจะเกิดปัญญา ความรู้ความเข้าใจได้มาก ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า สุตสฺสูลภเต ปญญํ อปมตโต วิจกขโณ ผู้ไม่ประมาท พินิจพิจารณา ตั้งใจฟัง ย่อมได้ปัญญา

การฟัง ตามคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า “สุตะ” แปลว่า สิ่งที่ได้สดับ หมายถึงความรู้ที่ได้จากการได้ยินได้ฟัง การสดับ การอ่าน การเล่าเรียน ความรู้ที่ได้จากการศึกษาศิลปวิทยาต่างๆ เกี่ยวกับการทำมาหาเลี้ยงชีพและการประกอบกิจการต่างๆ ในทางโลก สุตะที่เป็นคุณสมบัติของอริยสาวกนั้น หมายถึงความรู้ที่จำเป็นสำหรับทุกคนเพื่อให้รู้จักวิธีที่จะดำเนินชีวิตให้ตั้งงาม ทำให้รู้จักใช้สุตะ อื่นๆ มีวิชาชีพ เป็นไปในทางที่เป็นคุณประโยชน์ ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น เป็นส่วนเสริมสำหรับปิดกั้นโทษ ช่วยทำให้สุตะอื่นมีคุณค่าเต็มบริบูรณ์ เป็นเครื่องมือแก้ปัญหาตามความหมายที่แท้จริงเป็นคุณด้านเดียว ยิ่งกว่านั้น สุตะ อย่างนี้เท่านั้น เป็นความรู้ที่ทำให้ปุถุชนกลายเป็นอริยะหรืออารยชนได้ สุตะ นี้ก็คือความรู้ในอริยธรรม คือหลักความจริงความตั้งงามที่อริยชนแสดงไว้ หรือ คำแนะนำสั่งสอนต่างๆ ที่แสดงหลักการครองชีวิตประเสริฐ ชี้มรรคาไปสู่ความเป็นอริยชน สุตะในศิลปวิทยาต่างๆ จะต้องมิสุตะในอริยธรรมนี้ควบหรือแทรกอยู่ด้วยเป็นส่วนเติมเต็มเสมอไป จึงกล่าวได้ว่าการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา ก็คือการพัฒนาปัญญาตามหลักอริยมรรค เพราะไตรสิกขาและอริยมรรคนั้นเป็นของที่ขาดจากกันไม่ได้หรือเป็นหลักอันเดียวกัน หลักไตรสิกขานอกจากจะเป็นหนทางในการพัฒนาปัญญาแล้วยังเป็นหลักธรรมที่ช่วยพัฒนาชีวิต เพราะปัญหาที่เกิดขึ้นนั่นเองจะนำพาชีวิตให้มีความสุขทั้งในทางโลกที่เรียกว่า โลกียะ และทางธรรม โลกุตระระจนสูงสุดเป่าอันสูงสุดแห่งชีวิตของพระพุทธศาสนา คือ การบรรลุธรรม

อุปสรรคในการพัฒนาปัญญา

การพัฒนาปัญญาเป็นหนทางสำหรับผู้ถือพุทธศาสนาและของมนุษย์ทั่วไปการพัฒนาปัญญาถือว่าเป็นหลักสำคัญเป็นมรรคสำคัญ ของผู้ที่นับถือพุทธศาสนา และของมนุษย์ทั่วไป แต่การพัฒนาปัญญาย่อมมีอุปสรรคในการพัฒนาปัญญา อุปสรรคในการพัฒนาปัญญาย่อมเกิดขึ้นได้แก่ผู้ที่ฝึกฝนตนเองอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาของปุถุชน เพราะมนุษย์ยังเต็มไปด้วยกาม ราคะ ตัณหา มากมาย อันเป็นเหตุให้เกิดอุปสรรคขัดขวางแห่งการพัฒนาปัญญา จากการศึกษาค้นคว้าผู้วิจัยค้นพบเหตุที่เป็นอุปสรรคการพัฒนาปัญญา ดังนี้ ในอดีตที่ผ่านมามนุษย์ในยุคของการกำเนิดโลกนั้นถูกความอยากหรือตัณหาทำให้กายละเอียดของพรหมหายบั้นขึ้นจนพัฒนามาเป็นมนุษย์ยุคแรกของการกำเนิดโลก ความอยากในจิตของมนุษย์ยุคแรกของการกำเนิดโลกเริ่มมีการพัฒนาขึ้น ปัญหาการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในยุคแรกนี้เริ่มมีการแบ่งชั้นวรรณะ มีการจัดรูปแบบการปกครองตามปัญหาที่เกิดขึ้นในยุคนั้น มีความแตกแยกทางความคิด เกิดลัทธิเกิดการแบ่งชนชั้น เกิดการครอบครองแสดงความเป็นเจ้าของในสิ่งที่ตนเองปรารถนา จนทำให้มนุษย์บางคนในยุคนั้นเกิดความเบื่อหน่ายและหาทางพ้นทุกข์ด้วยการออกบวช บางคนหาทางออกจากทุกข์ด้วยการหาความสุขตามความเชื่อของตน (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 11 ข้อ 111-140 : 89-102) และวิวัฒนาการเรื่อยมาถึงยุคปัจจุบัน ความอยากของมนุษย์ได้พัฒนามากขึ้น มีการแบ่งชนชั้นวรรณะ ความเชื่อ แนวความคิดเรื่องต่างๆ ในสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น เห็นได้จากปัญหาสังคมในการอยู่ร่วมกัน ปัญหาความเชื่อทางศาสนา ปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาเกี่ยวกับการปกครอง ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ล้วนมีการพัฒนากันอย่างต่อเนื่องและซับซ้อนมากขึ้น ซึ่งเกิดมาจากกิเลส 3 ตัว ที่เรียกว่า “ปัญจธรรม” ปัญจะ หรือ

ปัญญาธรรม คือ กิเลสเครื่องเนิ่นช้า กิเลสที่เป็นตัวการทำให้คิดปรุงแต่งยึดเยื้อพิศดาร และขัดขวางไม่ให้เข้าถึงความจริงหรือทำให้ไม่อาจแก้ปัญหาอย่างถูกต้องตรงไปตรงมาได้แก่ ตัณหา ทิฏฐิ มานะ ซึ่งแสดงออกมาในความเป็นเรา ของเรา เราเป็นนั่น เป็นนี่ ต่างๆ เหล่านี้ ล้วนเป็นไปด้วยอำนาจของปัญญาธรรม ปัญญาธรรมเป็นยังเป็นชื่อของกลุ่มกิเลสที่ทำงานร่วมกัน เป็นการทำงานของกิเลสที่ซับซ้อนที่ต้องศึกษารายละเอียดทางด้านคัมภีร์ให้เกิดความเข้าใจและต้องมีการปฏิบัติธรรมเพื่อการมองเห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริงได้ชัดขึ้น เราจึงต้องเรียนรู้กิเลสทั้ง 3 ประเภทนี้จากคัมภีร์เพื่อทำความเข้าใจปัญญาธรรมได้อย่างถูกต้องเสียก่อน จึงจะทำความเข้าใจรายละเอียดต่อไปในอนาคต ดังนั้นในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้อธิบายเกี่ยวกับกิเลสที่ปรากฏอยู่มี 3 ประเภทคือ ตัณหาวิจริต 108 ทิฏฐิ 62 และมานะ 9 ซึ่งเป็นเหตุให้บุคคลทั้งหลายมีความประมาทหมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาว ในความไม่มีโรค และในชีวิต เป็นเหตุแห่งความทุกข์ต่างๆ มากมาย การได้เรียนรู้และเข้าใจปัญญาธรรมจึงเชื่อว่าเป็นผู้ที่เข้าไปพบเห็นเหตุแห่งทุกข์

แนวทางในการพัฒนาปัญญาตามหลักการแห่งปัญญาธรรม 4 ประการ คือ (1) สปัปฺริสสังเสวะ การเสวนาสัตบุรุษ คือการคบหาคนดี (2) สัทธัมมัสสวณะ การฟังธรรมคำสั่งสอน (3) โยนิโสมนสิการ การพิจารณาไตร่ตรองโดยแยกคาย (4) ธัมมานุธัมมปฏิบัติ การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หรือการปฏิบัติธรรมให้ถูกหลัก ถูกความมุ่งหมาย เมื่อปฏิบัติตามหลักทั้ง 4 ประการที่กล่าวมา เริ่มแต่การคบหาคนดีมีความรู้ ฟังคำแนะนำสั่งสอนจากท่านนำมาพิจารณาไตร่ตรอง เลือกเฟ้นใช้ปฏิบัติให้ถูกหลัก ถูกความมุ่งหมาย ก็จะบรรลุประโยชน์สุขทั้งต่อตนเองและส่วนรวม แล้วก็ทำให้มีความรู้ความเข้าใจในธรรมที่ตนปฏิบัติไปด้วย เพราะว่า เมื่อนำมาปฏิบัติได้ถูกต้องแล้ว ก็จะเกิดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม เกิดปัญญาเห็นชัดในผลปฏิบัติรู้ประจักษ์ทางที่ถูกหรือผิดพลาด แล้วก็เจริญเพิ่มพูนขึ้นไปโดยลำดับ มีปัญญารู้แจ้งในปัญหาและอุปสรรคอันเกิดจากปัญญาธรรม คือตัณหา 108 ทิฏฐิ 62 และมานะ 9 ที่ปรากฏเป็นผลและทำหน้าที่ในวงจรปฏิจจสมุปบาทอย่างสมบูรณ์ วงจรปฏิจจสมุปบาทแสดงให้เห็นถึงความเนิ่นช้าของการเวียนเกิดและตาย อีกอย่างคือ การทำงานของปัจจัยที่ทำให้เราต้องทุกข์ในการเวียนว่ายตายเกิดคือ ปัญญาธรรม ที่มีทั้งที่เป็นส่วนอดีต ส่วนปัจจุบัน และอนาคต จึงเป็นเหตุบ่งชี้ให้เห็นถึงเหตุแห่งความทุกข์ที่ไม่รู้จบ การเข้าใจทุกข์และเข้าใจเหตุแห่งทุกข์เป็นการค้นหาคำตอบของความพันทุกข์ในสังสารวัฏฏ์ได้เป็นอย่างดี เมื่อบุคคลมีสติกำหนดรู้การเกิดขึ้นของปัญญาธรรม ก็จะเป็นทางดับปัญญาธรรมได้ในที่สุด การขาดสติเป็นเหตุแห่งการเจริญขึ้นของปัญญาธรรม ปัญญาธรรมนั้นมีอยู่ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต การมีสติจะทำให้ปัญญาธรรมขาดกำลังลงเมื่อปัญญาธรรมในปัจจุบันไม่สามารถเกิดขึ้น ที่สุดปัญญาธรรมในอนาคตย่อมไม่มี เมื่อไม่มีปัญญาธรรมซึ่งเป็นเหตุแห่งทุกข์ ย่อมไม่มีผลแห่งทุกข์คืออุปาทานขันธ ความทุกข์ย่อมหมด เพราะการสิ้นไปแห่งปัญญาธรรมในที่สุด (ธรรมวลี ศรีเข้ม, 2553 : 136)

บุคคลเมื่อได้ศึกษา ค้นคว้าและปฏิบัติตามแนวทางแห่งปัญญาธรรม ย่อมมีสติปัญญาสามารถขจัดปัญญาธรรมให้สิ้นไปได้สำเร็จ ยังบุคคลให้พบกับความสุข เพราะการสิ้นไปแห่งปัญญาธรรมเป็นการสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นทั้งต่อตนเองและสังคม ทั้งหมดคือผลแห่งการเข้าใจ เรียนรู้ และการทำให้แจ้ง คือ พระนิพพาน ส่วนนิรวณ คือ สิ่งที่ปิดกั้นใจคนไว้ไม่ให้บรรลุคุณงามความดี นิรวณเป็นสนิมใจและเป็นตัวกิเลสตัวสำคัญที่คอยกั้นคุณงามความดีไม่ให้เกิดขึ้นแก่นักปฏิบัติ เมื่อท่านผู้ใดสามารถทำให้จิตสงบระงับด้วยสมาธิขั้นสมถกรรมฐาน สามารถไม่ให้ระงับลงจากจิตของตนชั่ว

ขณะหนึ่งๆ ได้เป็นโอกาสที่จะได้บำเพ็ญเพียรภาวนาโดยไม่มีสิ่งใดมารบกวน อุปสรรคของการปฏิบัติกรรมฐานที่เป็นตัวสำคัญท่านเรียกว่า นิวรณ์ มี 5 ประการ ดังนี้

1) กามฉันทะ หมายถึง ความพอใจรักใคร่ในกามคุณทั้ง 5 มีรูป เสียง กลิ่น รส และการสัมผัสทางกาย กามคุณเหล่านี้เป็นตัวอุบายที่ทำให้จิตปรารถนาอยากได้หรือทำให้จิตเหนียวรั้งถึงเรื่องที่ น่าใคร่ น่าพอใจ จึงเป็นเหตุให้จิตเกิดความหงุดหงิดงุ่นง่านขึ้นมา จิตจึงไม่ต้องการที่จะปฏิบัติภาวนาอีกต่อไป

2) พยาบาท หมายถึง จิตที่นึกไปด้วยความอาฆาต ผูกใจเจ็บ คิดปองร้ายผู้อื่นอยู่เสมอ ที่ทำให้ตนไม่พอใจ กิเลสชนิดนี้เกิดขึ้นแล้วทำให้จิตกระวนกระวายไม่สามารถสงบลงได้

3) ถีนมิทธะ หมายถึง สภาพจิตที่ถูกอาการง่วงเหงาหาวนอน เชื่องซึม หงอยเหงาหดหู่เข้าครอบงำ ทำให้จิตเกิดความเบื่อหน่าย ท้อถอยในชีวิต

4) อุทธัจจกุกกุกจะ หมายถึง สภาพของจิตที่มีความคิดสับสนวุ่นวาย ชัดสายในอารมณ์ที่ตนคิดอยู่นั้น จึงเกิดความรำคาญและอยากที่จะระบายความรู้สึกเหล่านั้นออกมา

5) วิจิกิจฉา หมายถึง สภาพจิตที่มีความลังเลสงสัย ไม่แน่ใจ กับสิ่งที่ตนประสออยู่นั้นว่าอะไรจริงหรือไม่จริง ถูกหรือผิด ดีหรือไม่ดี มีความสับสนในด้านจิตใจ บางครั้งอาจจะเคลือบแคลงสงสัยในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ในเรื่องชีวิตที่เป็นอดีตอนาคต ในกฎของเหตุผลคือหลักปัจจุสมุปบาท (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 22 ข้อ 51 : 72)

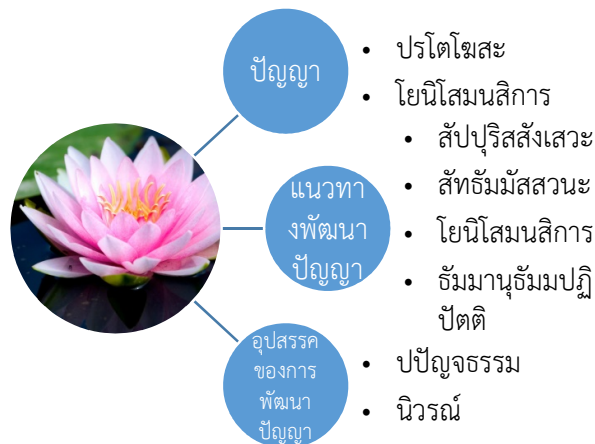
ความหมกมุ่นในกามคุณ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และการสัมผัสทางกาย นั้นเป็นหนทางขวางการพัฒนาปัญญา เหมือนกับน้ำที่ไม่สามารถไหลไปได้เพราะมีท่อนไม้ขวางทางไว้อยู่ ฉะนั้น ความพยาบาทก็ทำให้จิตใจไม่สงบทำให้จิตใจร้อนรนไปด้วยแรงโทสะ สภาวะนี้ไม่เหมาะแก่การทำงานต่างๆ จึงเป็นเครื่องขวางทางแห่งปัญญา เป็นต้น ดังนั้นแล้วควรจะละนิวรณ์ 5 คือ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุกจะ และวิจิกิจฉา อันเป็นเครื่องขวางทางแห่งการพัฒนาปัญญาเสีย หากไม่ละซึ่งนิวรณ์ 5 นี้แล้วก็ยากนักที่จะฝึกฝนพัฒนาตนเองให้เกิดปัญญาได้ อโยนิโสมนสิการ หมายถึง การทำไว้ในใจโดยไม่ถูกอุบาย โดยไม่ถูกทาง กล่าวคือการทำไว้ในใจในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง ในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นสุข ในสิ่งที่เป็นอนัตตาว่าเป็นอัตตา หรือการนึก การน้อมนึก การผูกใจการใฝ่ใจ การทำไว้ในใจถึงความคิดโดยนัยที่กลับกันกับสัจธรรม หากบุคคลไม่ทำโยนิโสมนสิการ คือ อโยนิโสมนสิการ ย่อมก่อให้เกิดตณหา และนำไปสู่การเกิดปัญหาหรือเกิดทุกข์ต่อไป (พระมหาวรรณ นภฎฐิสิริ (อรรถาพร), 2554 : 76) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า นิวรณ์ เป็นเครื่องขวางปัญญา ซึ่งอโยนิโสมนสิการนี้เองเป็นเหตุทำให้เกิดนิวรณ์นี้ หากไม่มีวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือ อโยนิโสมนสิการ ย่อมก่อให้เกิดตณหา และนำไปสู่การเกิดปัญหาหรือเกิดทุกข์ต่อไป ในทางตรงกันข้ามหากมีโยนิโสมนสิการ ภายหลังจากเกิดการรับรู้ เกิดความรู้สึกก็จะนำไปสู่การเกิดปัญญา และสามารถแก้ปัญหาช่วยดับทุกข์หรือบรรเทาทุกข์ที่เกิดขึ้นได้ อุปสรรคในการพัฒนาปัญญา เป็นเรื่องของความยึดถือในอัตตาของตนทำให้เกิดความหยิ่ง เกิดมานะทิฎฐิ เป็นมิจฉาทิฎฐิ และความหลงใหลในกามคุณปล่อยจิตใจให้เป็นไปตามกิเลสตัณหาหาคะจึงทำให้มองไม่เห็นทางในการพัฒนาปัญญาให้สูงขึ้น และยังทำให้ปัญญาที่มีอยู่แล้วนั้นย่อมถดถอยลงไป เพราะฉะนั้นควรระครองสติให้ดีมีควรประมาทกับเรื่องทุกอย่างที่ได้ประสบ มีสติกับสิ่งที่ทำอยู่เสมอ ควบคู่กับบัณฑิตผู้เป็นกัลยาณมิตรเพื่อคอยแนะนำสั่งสอนตักเตือนไม่ให้เกิดหลงไปสู่ความประมาท

อภิปรายผล

จากการศึกษาแนวทางการพัฒนาปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา พบว่า การพัฒนาปัญญาเป็นกระบวนการสำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนาตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่า ปัญญาจะนำไปสู่การพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิง และบุคคลที่มีปัญญาจะสามารถข้ามพ้นปัญหาได้ พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการพัฒนาปัญญาที่เกิดจากการลงมือทำที่เรียกว่า วิปัสสนาปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พระมหากฤษ ภาณาวุธ (ใจปลื้มบุญ) (2547 : บทคัดย่อ) ที่พบว่า ปัญญาเป็นเรื่องละเอียดอ่อนลึกซึ้ง จะเกิดปัญญาได้ต้องเป็นปัญญาที่สัมพันธ์กับฌานที่เกิดจากภาวนามยปัญญา หรือที่เรียกว่า วิปัสสนาปัญญา เป็นโลกุตตรปัญญา ที่นำความรู้แจ้งในทุกๆ สิ่งนำความพ้นทุกข์มาสู่ผู้ปฏิบัติ ส่วนกระบวนการพัฒนาปัญญานั้น พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการรับฟังข้อมูลของผู้อื่นก่อน แล้วจึงเข้าสู่กระบวนการพิจารณาด้วยตนเอง ดังนั้น ทั้งการฟัง การคิด และการลงมือกระทำจึงมีความจำเป็นต่อการพัฒนาปัญญา สอดคล้องกับงานวิจัยของ เอื้อมอร ชลวร (2553 : บทคัดย่อ) กล่าวถึงเรื่องการพัฒนาปัญญา เป้าหมายของการพัฒนาปัญญาซึ่งมี 3 ประการ ได้แก่ (1) เป้าหมายเพื่อประโยชน์สุขในปัจจุบัน อันได้แก่ ความมีสุขภาพดี มีทรัพย์สินเงินทอง มีความสัมพันธ์ที่ดีในสังคมกับเพื่อนมนุษย์และการมีครอบครัวที่มั่นคง (2) เป้าหมายเพื่อประโยชน์สุขในอนาคต หมายถึง ความพร้อมที่ได้ครบแล้วจะประโยชน์สุขในระดับต้น จนมีเหลือพอใช้พอทำประโยชน์ในเพื่อนมนุษย์ต่อไปเป็นความสุขในระดับจิตใจ และ (3) เป้าหมายเพื่อการบรรลุธรรม คือ ความสุขที่เป็นความสุขที่แท้จริง หมายถึง ความสุขที่หลุดพ้นทุกข์

องค์ความรู้ที่ได้รับ

การพัฒนาปัญญาควรที่จะเริ่มต้นด้วยการคบหาบัณฑิตผู้มีความรู้ มีความเป็นกัลยาณมิตร ฟังพระสัทธรรมของท่าน ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ฟังพระธรรมคำสั่งสอนต่างๆ แล้วนำมาปฏิบัติได้เล่าเรียนมานั้นมาพิจารณาอย่างแยบคาย สิ่งไหนเป็นประโยชน์ สิ่งไหนมิใช่ประโยชน์แล้วนำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตนำมาจัดการกับความทุกข์ให้หมดไป และควรที่จะละเล็งสิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาปัญญา บัญญัติธรรม ที่จะเป็นทางขวางกั้นไม่ให้สามารถพัฒนาปัญญาความรู้และความรู้ที่มีก็เสื่อมถอย เมื่อละอุปสรรคต่างๆ ได้ พัฒนาปัญญาได้ ก็จะมีอานิสงส์ทำให้ชีวิตนั้นประสบกับความสุข แนวทางการพัฒนาปัญญาในทางพระพุทธศาสนา มีกระบวนการตามแผนภูมิต่อไปนี้

สรุป

พระพุทธศาสนาได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งปัญญา ในบรรดาแสงสว่างทั้งหลายนั้นแสงสว่างแห่งปัญญาเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุด คำสอนต่างๆ ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเป็นหลักธรรมให้มนุษย์สามารถพัฒนาปัญญา ในพระพุทธศาสนา ปัญญา หมายถึง ความรู้ชัดในอริยสัจ รู้แนวทางที่จะทำให้สามารถดับทุกข์ โดยสามารถตัด ขจัดและทำลายความทุกข์นั้นๆ ได้ สิ่งนั้นเองเรียกว่า ปัญญา หรือความรู้ที่ทำให้สามารถจัดการกับความทุกข์ แต่ปัญญานี้เองไม่ใช่สิ่งที่จะได้มาง่ายๆ จำเป็นต้องมีการฝึกฝนเรียนรู้ให้เข้าใจ รู้เหตุ รู้ผล สิ่งใดคือประโยชน์ สิ่งใดไม่ใช่ประโยชน์ เป็นต้น บ่อเกิดแห่งปัญญามนุษย์สามารถมีได้ตั้งแต่กำเนิด โดยเป็นปัญญาที่สั่งสมมาจากอดีตชาติ และปัญญาเป็นสิ่งที่สามารถพัฒนาฝึกฝนได้ด้วยการตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ฟัง คิด ฝึกฝนตนเอง นอกจากนี้การฝึกฝนปัญญายังต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูล โดยรู้จักคบหาบัณฑิต ครูบาอาจารย์ เป็นต้น ปัญญาเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องฝึกฝนหากขาดปัญญาเสียก็จะทำให้ชีวิตนั้นประสบกับความทุกข์ แต่หากฝึกฝนได้แล้วก็จะทำให้ชีวิตมีความสุข ใช้ปัญญาในกำหนดรู้เท่าทันบรรเทาภัยเลวค้นหาให้เบาบางและหมดสิ้นไป ยังส่งผลให้มนุษย์บรรลุธรรมมีความสุขสงบในชีวิต ดังนั้น ปัญญาจึงเป็นสิ่งสำคัญเป็นสมบัติล้ำค่าของมนุษย์ที่ไม่สามารถแย่งชิงขโมยกันได้ และเป็นสิ่งที่ไม่สามารถอธิษฐานขอบนบานจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้เลย

ในทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่ามนุษย์สามารถพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนา โดยมีแนวทาง 2 ประการ คือ การพัฒนาปัญญาตามหลักปัญญาวัชรธรรม นั่นคือ สปัจริยสังเสวะ การเสวนาสัตบุรุษ หรือคบหาบัณฑิตที่มีความรู้ที่มีความเป็นมิตร รู้จักเหตุผล ให้ฟังคำสอนของท่านอย่างใส่ใจ ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน หรือการฟังพระธรรมคำสอนต่างๆ แล้วนำสิ่งที่ได้เรียนมานั้นมา พิจารณาไตร่ตรองอย่างแยกคาง (โยนิโสมนสิการ) พิจารณาคิดต่อยอดเพื่อให้เกิดประโยชน์ รู้ว่าสิ่งไหนคือประโยชน์สิ่งไหนมิใช่ประโยชน์ และนำความรู้หรือปัญญาที่ได้มาใช้กับชีวิตหรือการปฏิบัติธรรมตามสมควร นอกจากนี้แล้วยังมีการพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขา อันเป็นหลักการและกระบวนการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาเพื่อให้บุคคลได้พบความรู้ด้วยตนเอง ได้แก่ สิกขา 3 อย่าง คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ในส่วนของมรรคอันเป็นทางสายกลาง เป็นหนทางให้ปฏิบัติเพื่อให้เกิดเป็นความประพฤติให้บรรลุเป้าหมายทั้งในชีวิต ครอบครั้ว การงาน และการอยู่ร่วมกัน ซึ่งมรรคประกอบด้วย ปัญญาอันเห็นชอบ ดำริชอบ เจรจาชอบ ทำงานงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ เพียรชอบ ระลึกชอบ และตั้งใจชอบ แนวทางที่กล่าวมานั้นสามารถพัฒนาปัญญาให้เกิดความสุขในโลกียะและโลกุตระ จนสู่เป้าหมายอันสูงสุดในพระพุทธศาสนาคือการบรรลุธรรม แต่การพัฒนาปัญญานั้นย่อมมีอุปสรรคเกิดขึ้นตลอดเวลาซึ่งเป็นธรรมดาของปุถุชนที่เต็มไปด้วยกาม ราคะ ตัณหาต่างๆ ซึ่งในพระพุทธศาสนาพบอุปสรรคในการพัฒนาปัญญา ได้แก่ ตัณหา, ทิฏฐิ, มานะ, นิวรณ์ 5 และอโยนิโสมนสิการ รวมแล้วคือความยึดถือในอัตตาของตนเองจนเกิดมานะทิฏฐิซึ่งเป็นมิจฉาทิฏฐิ และปล่อยให้จิตใจไปสู่เบื้องต่ำไหลไปกับกิเลส ตัณหา มองไม่เห็นทางในการพัฒนาปัญญา และยังทำให้ปัญญามีอยู่แต่เสื่อมถอยลงไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ระบบการจัดการศึกษาของประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ มีการเปลี่ยนหลักสูตรทุกๆ 10 ปี ตามนโยบายของผู้บริหาร แต่ประเด็นสำคัญของการจัดการศึกษาในประเทศไทย คือ การ

วัดความสามารถของผู้เรียนด้วยระบบข้อสอบกลาง ที่มาจากหลักสูตรแกนกลาง โดยไม่คำนึงถึงบริบทของผู้เรียน ในแนวทางการพัฒนาปัญญาของพระพุทธศาสนานั้น มุ่งที่การพัฒนาให้สมดุลทางด้านกาย จิต และปัญญา เป็นการพัฒนาที่สูงกว่าความรู้ทั่วไป คือ การพัฒนาปัญญาเพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์ นั่นคือ ต้องพัฒนาจิตด้วย ดังคำสมัยปัจจุบันว่า “ความรู้คู่คุณธรรม”

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาปัญญาเพื่อเปรียบเทียบว่า ระหว่างสุดตามปัญญา จินตามปัญญาและภาวนามยปัญญา กระบวนการไหนสามารถพัฒนาปัญญาในด้านไหนได้ผลอย่างไร

บรรณานุกรม

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2550). “หัวใจพระพุทธศาสนา”. **พุทธจักร**. 61 (4) : 10.
- พระมหาชัยยุทธิ์ กิตติญาโณ (คำแก้ว). (2554). “ศึกษาการพัฒนาปัญญาตามวิสุทธิมรรคเพื่อการศึกษาไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ. (2542). **พุทธศาสนาคืออะไร**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และ จำลอง สารพัดนี้ก. (2538). **พจนานุกรม บาลี – ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พรินท์ติ้ง จำกัด.
- บรรจบ บรรณรุจิ. (2549). **ปฏิจจสมุปบาท**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเทพสิทธิมนี (โชคก ญาณสิทธิ). (2547). **วิปัสสนาญาณโสภณ**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: บริษัทศรีอนันต์การพิมพ์ จำกัด.
- จำลอง ดิษยวณิช. (2544). **จิตวิทยาของความดับทุกข์**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท กลางเวียงการพิมพ์ จำกัด เชียงใหม่.
- ธรรมวลี ศรีเข้ม. (2553). “การศึกษาปัญญาธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาวรวรรธน์ นภุริสิริ (อรรถาพร). (2554). “การศึกษาวิเคราะห์วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการของตัวละครที่ปรากฏในเวสสันดรชาดก”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.